

DAVID JAVALOYAS MOLINA JOAN FORNÉS BISQUERRA TOMEU SALVÀ SIMONET MARIA LLINÀS
RIERA FRANCISCA TORRES ORELL MIQUEL ÀNGEL SASTRE MIQUEL ÀNGEL CAU MARGARITA
ORFILA MARÍA ESTHER CHÁVEZ EUGÈNIA SITJES I VILARÓ M. MAGDALENA ESTARELLAS ORDINAS
JOSEP MERINO SANTISTEBAN MARGALIDA MUNAR GRIMALT MAGDALENA SALAS BURGUERA
DAMIÀ RAMIS BERARD MANEL CALVO TRIAS CARLOS QUINTANA ABRAHAM VICTOR GUERRERO
AYUSO JOAN CARLES LLADÓ CAPÓ GABRIEL PONS I HOMAR BEATRIZ PALOMAR PUEBLA MATEU
RIERA RULLAN SILVIA ALCAIDE GONZÁLEZ ALBERT MARTÍN MENÉNDEZ NÚRIA MARTINEZ
RENGEL MANUEL IZAGUIRRE LACOSTE JOAN SANTOLARIA SARABIA MYRIAM SECO ÁLVAREZ

1ª TROBADA D'ARQUEÒLEGS DE LES ILLES BALEARS

MANACOR, 15 I 16 DE SETEMBRE DE 2006

MUSEU D'HISTÒRIA DE MANACOR

Consell de
Mallorca

■ Departament de Cultura i Patrimoni

**I TROBADA D'ARQUÒLEGS DE LES ILLES BALEARS
REALITZADA AL MUSEU D'HISTÒRIA DE MANACOR**

COORDINACIÓ

Magdalena Salas Burguera

ORGANITZACIÓ

Secció d'Arqueologia del Col·legi de Llicenciats en
Filosofia i Lletres i Ciències de les Illes Balears

ASESORAMENT LINGÜÍSTIC

Servei Lingüístic del Consell de Mallorca

EDITA

Servei de Patrimoni del Consell de Mallorca

DISSENY

DE-EME

IMPRÈS A

Imprenta Homar

DIPÒSIT LEGAL

PM1425-2009

ISBN

978-84-692-3812-7

INDEX

01

Breu aproximació al coneixement del jaciment de Closos de Son Gaià (Portocolom)
D. JAVALOYAS, J. FORNÉS, T. SALVÀ 11

02

La carta de risc arqueològic del conjunt històric de Palma
M. LLINÀS, F. TORRES 19

03

Intervencions arqueològiques a la finca de Santa Anna de Can Costa (Pollentia) cinquanta-tres anys després:
el redescobriment d'una cisterna
M.À. SASTRE, M.À. CAU, M. ORFILA, M.E. CHÁVEZ, 23

04

Sistemes hidràulics i assentaments andalusins a la partida de Manacor
E. SITJES 35

05

Noves aportacions de l'arqueologia urbana al traçat de la síquia de la Vila i de les murades de Palma
M.M. ESTARELLAS, J. MERINO 47

06

El projecte de consolidació, adequació i difusió social del jaciment talaiòtic de s'Hospitalet Vell (Manacor)
M. MUNAR, M. SALAS, D. RAMIS, 55

07

Territori i intercanvi: la influència púnica en la comunitat talaiòtica del puig de sa Morisca (Calvià)
M. CALVO, C. QUINTANA, V. GUERRERO 63

08

El control arqueològic de la carretera de Palma-Manacor (Ma-15) amb motiu del desdoblament: els jaciments talaiòtics
J.C. LLADÓ 75

09

Excavacions arqueològiques al poblat prehistòric des Pou Celat (Porreres): alguns elements d'interès
G. PONS 89

10

La ceràmica posttalaiòtica del poblat de Son Fornés (Montuïri): documentació i anàlisi dels canvis en la producció de
terrisa entre c. 450-250 a. de la n. e.
B. PALOMAR 99

11

El conjunt paleocristià de Son Peretó (Manacor): projecte de revisió i d'adequació
M. RIERA, M. SALAS, M. MUNAR, S. ALCAIDE, M. À. CAU 111

12

Metodologia dels treballs de prospecció i de control arqueològic del dragatge de sa Bassa Nova (Portocolom)
A. MARTÍN, N. MARTÍNEZ, M. IZAGUIRRE, M. RIERA, J. SANTOLARIA, M. SECO 121

06

El projecte de consolidació, adequació i difusió social del jaciment talaiòtic de s'Hospitalet Vell (Manacor)

Margalida Munar Grimalt
Magdalena Salas Burguera
Damià Ramis Berard

1. Introducció

El projecte d'actuació a s'Hospitalet Vell començà l'any 2001, quan des de la Direcció del Museu d'Història de Manacor ens vàrem plantejar continuar les tasques d'investigació dutes a terme en aquest jaciment per al Museu de Mallorca durant les dècades dels anys setanta i vuitanta. Així i tot, després de diverses visites al jaciment, ens adonàrem que l'actuació prioritària era salvar algunes de les estructures del jaciment de la desaparició i de l'abandonament, i dotar-les dels elements arquitectònics i de difusió adients per a una correcta interpretació del conjunt arqueològic excavat.

D'aquesta manera va néixer aquest projecte de consolidació, adequació i difusió social del jaciment talaiòtic de s'Hospitalet Vell, desenvolupat entre els anys 2002 i 2004, amb el suport del Consell de Mallorca i l'Ajuntament de Manacor, que hi han aportat un pressupost conjunt aproximat de 36.000 € durant aquest tres anys.

2. Situació del jaciment

El jaciment de s'Hospitalet Vell es troba a la part meridional del terme de Manacor, prop de la costa, en direcció a Cales de Mallorca. És situat al polígon 21, parcel·la 121, del terme de Manacor i té el número d'inventari 26-140 del Catàleg de centres d'interès cultural de Manacor. Les coordenades UTM són: X = 522.600, Y = 4.370.380 i Z = 85; amb una extensió de 20.000 m².

Es tracta d'una zona plana, propera a la mar i amb poca potència de terra. En l'actualitat ens trobam amb uns terrenys en general pobres, a més d'excessivament explotats.

3. Antecedents

Les primeres referències al poblat de s'Hospitalet són de Watelin i Mayr, que, al principi de segle, ja destacaren la importància de la muralla i l'existència a l'interior del poblat d'un talaiot de planta quadrangular que conservava pràcticament complet el sistema de coberta.

El 1942 el pare Miquel Alcover publicà una hipotètica planta i un assaig de reconstrucció de l'estructura arquitectònica del talaiot. El 1958, dins el projecte d'investigació que dirigí el professor Lluís Pericot, s'intentà iniciar-ne l'estudi sistemàtic. Les dificultats econòmiques del moment impediren que es dugués endavant el projecte i només es deforestà una part de la muralla, actuació que va ser presentada en el Simposi de Barcelona sobre Arquitectura Megalítica i Ciclopia Catalanobalear.

En la dècada dels setanta, dins els treballs de camp que desenvolupà el Departament de Prehistòria de la Facultat de Lletres de Palma, quan depenia de la Universitat de Barcelona, s'aixecà una planimetria provisional del talaiot, donada a conèixer el 1973. Després la rectificà Rosselló Bordoy, en el seu estudi *La cultura talayótica en Mallorca*, dins el pla d'investigació dirigit pel Museu de Mallorca amb les subvencions de la Direcció General de Belles Arts de Madrid. Entre la dècada dels anys 70 i 80 es varen estudiar el talaiot i el recinte amurallat, zones que delimiten el conjunt prehistòric pel sud-oest i per l'oest. Les actuacions que es varen fer durant aquells anys són les següents:

- Es deforestaren el talaiot i les habitacions adossades.
- Es feren cales de comprovació a l'exterior de la muralla i es delimitaren els paraments.
- S'excavà la cambra del talaiot i es feren l'anàlisi estratigràfica i l'estudi inicial dels materials trobats.
- S'excavaren les habitacions adossades a l'est del talaiot i es feren cales de comprovació al sud i a l'est d'aquest talaiot.
- S'excavà el recinte emmurallat. Es delimitaren i s'excavaren les habitacions del recinte, i es consolidaren les zones del mur que s'havien desplomat.

Aquesta investigació va permetre que es donàs una hipòtesi de treball sobre el jaciment. L'equip de treball va provar l'ocupació del poblat al final del segle IV a. de la n. e., gràcies a l'aparició de petits fragments de ceràmica àtica, una pervivència poc vista al llarg del segle III a. de la n. e.. Així mateix, a partir de les pàteres campanianes aparegudes a les habitacions del recinte quadrangular, se'n va establir com a possible data d'abandonament el final del segle III i el començament del II. Fora del recinte hi ha una dispersió àmplia de ceràmiques sigil·lades imperials, hispàniques i clares, i una agulla d'os rematada amb un capet femení d'època flàvia. Al voltant del talaiot hi hagué una reocupació tardana d'època islàmica.

En aquesta època també es dugueren a terme treballs d'excavació als navetiformes, on es localitzaren quatre estructures:

- Navetiforme I, que té 16,60 m de llargada i 7,5 m d'amplada. A l'entrada conserva unes lloses planes amb què es diferencia l'exterior de l'interior. A la part central es localitzà una llar, que Rosselló anomenà «hogar parrilla» (ROSSELLÓ, 1989).
- Navetiforme II, amb 10,30 m de llargada i una amplada de 8,50 m. Un dels murs laterals (E) presenta una orientació diferent de la de la resta de l'edifici. Sobre aquest navetiforme no hi ha hagut cap publicació.
- Navetiforme III. Es tracta d'un navetiforme geminat, una part del qual conserva tota la planta. L'excavació es començà, però no es finalitzà.
- Navetiforme IV, que és una naveta que es troba en molt mal estat de conservació i la planta de la qual s'intueix lleugerament i que deu fer al voltant de 16 m de llarg.

A la mateixa finca apareixen restes de murs i sabem, per informacions orals, que hi havia estructures que ja han desaparegut.

4. Projecte de s'Hospitalet Vell

Des de l'any 2002 fins al 2004 ha tingut lloc el projecte de consolidació, adequació i difusió social del jaciment de s'Hospitalet Vell, que forma part del projecte d'investigació que duen endavant el Museu d'Història de Manacor i l'Ajuntament de Manacor, amb un conveni de col·laboració del Consell de Mallorca.

4.1. Objectius

En aquest projecte s'han assolit els objectius següents:

1. *Consolidar les estructures excavades per l'equip del Museu de Mallorca per evitar-ne, d'aquesta manera, el deteriorament i l'esbucament.* Aquestes estructures ja fa entre quinze i vint-i-cinc anys que varen ser excavades, i durant aquest temps no s'hi ha fet cap tipus d'intervenció. A causa de la intensa freqüentació del jaciment, s'ha produït una erosió molt forta en alguns murs. Així, el fet que la gent pugui per damunt els murs i també que el bestiar pasturi per tota la terra han anat deteriorant el conjunt.
2. *Permetre una correcta visualització dels monuments consolidats identificant-ne clarament els espais i els elements constructius.* Només consolidant les estructures i netejant-les es poden visualitzar netament tots aquests elements arquitectònics. D'altra manera, el visitant només hi veu un caramull de pedres. S'ha de pensar que per a una persona aliena a l'arqueologia és molt difícil imaginar com podia ser l'habitació que se li mostra. Per tant, com més clars estiguin els elements, més fàcil serà identificar les diferents zones d'ús i la funcionalitat que tenien.
3. *Excavació de l'exterior dels navetiformes I i II, que ja investigà l'equip del Museu de Mallorca. (Només excavant els exteriors seria possible consolidar aquestes habitacions.)* S'ha tractat d'una intervenció mínima per poder fer una bona consolidació. S'ha de pensar que els exteriors dels navetiformes i l'espai entre aquests es trobaven en una cota superior. Aquest objectiu, però, no s'ha pogut assolir per falta de temps i perquè han aparegut noves estructures, que obren noves possibilitats en l'estudi científic del jaciment.
4. *Realització del projecte arquitectònic que permeti adequar el jaciment per a la visita.* Aquest era un dels altres objectius prioritaris, ja que, sense una adequació correcta, el jaciment no es pot visitar. Aquesta adequació incloïa crear un centre de visitants, tancar el jaciment, col·locar-hi les senyalitzacions adients i crear unes zones de circulació per poder veure millor les estructures i per evitar que es facin malbé. Quant a aquest objectiu, el projecte per crear un centre de visitants ha quedat ajornat, ja que, de fet, volem que sigui el mateix Museu que es converteixi en un vertader centre d'interpretació de diferents jaciments i immobles del municipi.
5. *Difusió social i didàctica del jaciment.* La difusió s'ha fet en dos vessants:
 - a) El primer, amb la participació de la gent de Manacor en les tasques de consolidació i d'adequació del jaciment, a través de diferents camps de treball durant l'estiu.
 - b) El segon, a través de les visites programades al jaciment.

4.2. Tasques de consolidació

- S'ha netejat de terra i de vegetació.
- S'han identificat els elements constitutius de les estructures que han perdut el lloc originari. S'ha pogut fer gràcies a la documentació fotogràfica antiga.
- S'han consolidat les crestes dels murs mitjançant la col·locació d'un morter de calç a manera de reble.

- S'han reposat al lloc d'origen tots els elements arquitectònics identificats. En aquells llocs on s'havien perdut elements originaris i era indispensable reposar-los a causa de la manca d'estabilitat estàtica de l'estructura, s'han col·locat elements de mides semblants als originals, delimitats per un cordó de morter de calç.
- S'han anivellat els sòls de les habitacions. Aquest anivellament s'ha fet amb grava de Son Carrió, ja que té un color beix clar que la diferencia clarament de les pedres de l'entorn.

4.3. Àmbits d'actuació del projecte

Durant aquests tres anys les actuacions s'han centrat en tres àmbits diferents del jaciment.

Pel que fa al **recinte rectangular**, les tasques que s'han fet són les següents:

Habitació A

- Tenia la llar de foc amb pedres perdudes de la filada superior i s'ha consolidat.
- Al portal d'entrada havia caigut el brancal del portal i s'ha reintegrat. L'excavació del rebliment del parament ens possibilita agafar mostres de fauna per tenir-ne una datació radiocarbònica (KIA-23769: 2.205 ± 30 cal. BP). Aquesta data concorda amb els estudis de materials fets per Rosselló Bordoy d'aquest recinte que es coneixen.
- Un muret de subdivisió interna estava deteriorat i s'ha consolidat.
- Totes les crestes dels murs estaven erosionades i s'han consolidat.
- En aquesta habitació s'han trobat algunes zones on hi havia material ceràmic *in situ*. Aquest material s'ha trobat quan s'ha netejat mecànicament.
- Adossat a l'habitació A, hi ha un muret de dues filades, que s'ha consolidat i que també ha proporcionat material durant la neteja.
- S'ha netejat el forat que hi ha a l'entrada de l'habitació. Fa la sensació que en el moment de l'excavació no s'arribà al final del forat, ja que s'ha trobat ceràmica *in situ*.

Imatge de l'habitació A, abans i després de la intervenció.

Habitació B

- Totes les crestes dels murs estaven erosionades i s'han consolidat.
- En aquesta habitació s'han trobat algunes zones on hi havia material ceràmic *in situ*. Aquest material s'ha trobat quan s'ha fet la neteja mecànica.
- S'ha consolidat un muret que formava part d'una habitació més petita.
- S'han aixecat i consolidat els dos tambors de columna que es trobaven dins aquesta habitació.
- S'ha netejat el forat que hi ha a l'entrada de l'habitació.
- S'ha consolidat el mur adossat a aquesta habitació. Per sota aquest mur s'han trobat abundant material ceràmic i restes faunístiques.

Habitació C

- Totes les crestes dels murs estaven erosionades i s'han consolidat.
- S'ha netejat i consolidat el portal d'entrada a aquesta habitació, que es trobava molt emmascarat per la vegetació.
- S'ha consolidat el mur mitger entre les habitacions A i C.
- S'ha documentat l'existència d'un anivellament intencionat del terra de l'habitació, ja que la roca mare era molt irregular. Només han aparegut alguns fragments de ceràmica talaiòtica i ebusitana.

Pel que fa al **talaiot**, les tasques varen ser les següents:

Habitació A

Es netejà l'espai, però no s'hi trobà cap nivell arqueològic fèril.

Habitació B

Ha estat la més fèril arqueològicament. Sota el nivell superficial aparegué un nivell de cendres i carbons (UE 2), que s'estenia pertot, encara que fonamentalment per la part posterior de l'habitació. Sembla que es tracta d'un foc generalitzat que hi ha dins l'habitació i que es fa per preparar el terra que trepitgen. Aquest nivell apareix sota el mur que s'estén entre l'habitació B i la C i la cantonada amb la D, la qual cosa ens indica que la compartimentació de l'espai és posterior en aquest nivell d'ús. De fet, quan es varen treure unes pedres que reforçaven el mur (UE 20), hi aparegué davall un fragment amorf d'àmfora romana.

Habitació C

Es netejà de terra i d'herbes aquest espai i s'arribà fins a la roca mare, però es trobaren escassos fragments ceràmics. S'aixecaren les pedres caigudes. Així mateix, fent la neteja s'ha comprovat l'existència de forats tallats a la roca mare, que estaven reomplerts amb el mateix nivell superficial, la qual cosa ens indica que ja s'havien buidat durant l'excavació del anys vuitanta.

Habitació D

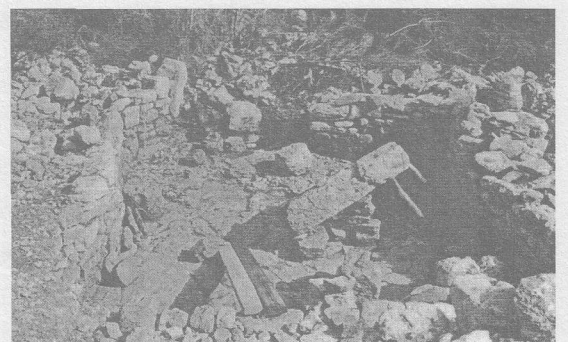
Es netejà l'habitació, menys a la banda sud-est, que és on comença la zona que encara no està excavada. No queda clar si les pedres que hi ha en aquesta banda són pedres que es varen apilar allà o són restes d'algun nivell de destrucció.

Al costat del mur de separació entre aquesta habitació i l'A vàrem trobar una pedra retocada que tapava un forat excavat a la roca, on varen aparèixer ceràmica talaiòtica, ebusitana, i un objecte de plom que sembla que és una fibula, en aquest moment encara pendent d'analitzar. Tot el sediment d'aquest forat s'ha guardat per poder fer la flotació.

Gràcies a les fotografies que ha proporcionat el Museu de Mallorca i a les pedres trobades *in situ* dins aquesta habitació, s'ha pogut constatar la presència d'un pilar central, que hem restaurat. Per dur a terme aquesta feina ha estat necessari un camió grua.

Habitació E

Es netejà l'espai i s'arribà fins a la roca mare, procés en què es trobà poc material. Com ja mostraven els plànols de Rosselló, s'ha confirmat que aquesta habitació continua per sota el mur de compartimentació de la finca, cap a l'oest.

Diferents imatges de l'habitació D: en el moment de l'excavació dels anys vuitanta (Riera, 1995), al començament de les tasques d'intervenció el 2003, i al final de la consolidació i la restauració.

Habitació F

Durant la neteja d'aquesta habitació, sota el nivell superficial s'excavà un sediment vermellós, quasi estèril, i només s'hi trobà un os de bou.

Habitació G

Es netejà l'espai, sense trobar cap nivell arqueològic.

Habitació H

Es netejà l'espai, sense trobar cap nivell arqueològic.

Talaiot

1. A l'interior, es va netejar només mig talaiot, mentre que queda pendent per a pròximes campanyes l'altra part. El parament interior oest està format per pedres més petites que la resta de paraments interiors i es troba consolidat amb ciment. Per tant, ens trobam amb una intervenció dels anys setanta que desconexíem.
2. A l'exterior, aprofitant la presència del camió grua, es varen treure unes pedres de la banda est del talaiot, que probablement són pedres que en varen caure. Han quedat marcades amb les lletres «ET», en espera que algun dia es pugui disposar de la memòria del Sr. Rosselló Bordoy per poder aclarir aquest tema.

De la mateixa manera, amb les fotografies de les excavacions antigues que tenim s'ha comprovat que pel cantó nord-est i a l'est existia un mur de tancament del talaiot, que degué desaparèixer durant les excavacions dels anys setanta, per poder arribar amb la grua fins al talaiot.

Pel que fa als **navetiformes**, les tasques que s'han fet són aquestes:

- S'ha netejat mecànicament tot l'interior del navetiforme I i una part del navetiforme II (s'ha actuat a la zona que estava clarament delimitada).
- S'ha excavat el que faltava de la zona de les llars de foc i d'una banqueta de pedra. Després s'ha restaurat.
- S'ha restaurat l'absis del navetiforme I. Aquesta restauració vàrem pensar que era fonamental perquè els visitants entenguessin com funcionava un navetiforme arquitectònicament. Això és degut que les visites entren al jaciment a partir de la zona de l'absis i, si aquest quedava obert, podrien pensar que es tracta de l'entrada a l'habitatge, en lloc de la part posterior.
- S'ha excavat l'exterior del navetiforme I. Això ha proporcionat sorpreses, ja que es veu com el jaciment d'època navetiforme s'estén cap a les habitacions talaiòtiques.
- S'han consolidat els murs dels navetiformes I i II, i se n'han anivellat els sòls.

Estat del navetiforme I una vegada acabades les feines de consolidació i restauració. A l'interior es poden veure, per aquest ordre: una zona enllosada, una banqueta de pedra i la llar de foc.

Pel que fa al jaciment, de manera global podem fer les afirmacions següents:

- S'ha netejat d'herba tot el jaciment. De la mateixa manera, s'han establert negociacions per contractar una empresa de jardineria que faci el manteniment tant de s'Hospitalet Vell com de Son Peretó. Aquest és un punt que moltes vegades pot semblar residual, però consideram que és la base perquè el jaciment sempre estigui en condicions òptimes per a la visita i perquè no es torni a cobrir d'herbes.
- S'han instal·lat els plafons d'informació general i de cada una de les edificacions objecte d'intervenció. Aquesta tasca, encara que sembli totalment gratuïta, duu al darrere tota una feina de reflexió, perquè a l'hora d'instal·lar el plafó, a més de pensar en el text que s'hi ha d'incloure (la informació més clara possible en un espai predissenyat), també cal pensar en el material més adient possible per estar a l'exterior, durador i que pugui aguantar accions vandàliques.

5. Conclusions

Una vegada acabat el projecte de consolidació, adequació i difusió social de s'Hospitalet Vell pensam que els resultats són bons de veure i que qualsevol persona que visiti el jaciment pot anar-se'n amb una idea aproximada d'alguns aspectes clau de la prehistòria mallorquina.

Els objectius que ens vàrem plantejar al principi del projecte s'han complert i l'únic que resta és seguir amb la tasca de manteniment i de difusió en diferents vessants. A partir d'ara ens toca fer la tasca de seguiment, per saber com responen els materials emprats tant en la consolidació i en la restauració d'estructures com en els plafons.

BIBLIOGRAFIA

MUNAR, M.; PASCUAL, J.; SALAS, M. (2002). *Consolidació, adequació i difusió social del jaciment prehistòric de s'Hospitalet Vell*. Pòster presentat en el II Congrés Internacional sobre Museïtzació de Jaciments Arqueològics (Barcelona, octubre de 2002).

RIERA, M. (1995). «El nivell andalusí de la sala hipòstila del poblat talaiòtic d'Hospitalet», BSAL (Palma), 39.

ROSSELLÓ, G. (1965). «Arquitectura ciclópea mallorquina». A: Pericot, L. (dir.). *Arquitectura megalítica y ciclópea catalano-balear*. Barcelona: CSIC.

– (1979). *La cultura talayótica en Mallorca: Bases para el estudio de sus fases iniciales*. Palma: Cort.

– (1983). *El poblado prehistórico de Hospitalet Vell (Manacor)*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

WATELIN, I. C. (1909). «Contribution a l'étude des monuments primitifs des îles Baléares». *Revue Archéologique* (París).